

PSALMENVESPERS, MARTINIKERK GRONINGEN
Reflecties over Psalm 13: "Ontwaken uit een boze droom ..."

Lezingen uit de bijbel: (1) Psalm 13; (2) Paulus, Brief aan de Romeinen 13:11-12.

In aansluiting op de reflecties, zingen wij NLB 445 (=LvK 130).

Psalm 13 is een gedicht dat gekenmerkt wordt door één lange individuele klacht, met een plotselinge verandering ten goede aan het einde. Viermaal verzucht de dichter als vraag "hoe lang nog" het zal duren, zijn bedreigende situatie? Het is een tijdloze klacht van het "hoe lang nog?" Deze vraag "hoe lang nog?" is door en door menselijk. Het komt voor in gedichten uit die tijd uit Babylonië, het komt voor in deze Psalm, en als je vandaag op internet zoekt naar de frase "hoe lang nog?" blijkt het ook nu een diepmenselijke klacht en verlangen uit te drukken. Je gebruikt het als je dingen die je vast wilt houden bedreigd ziet: "De hypotheekrenteaftrek: hoe lang nog?" Of als je uitziet naar iets en in positieve zin de dagen aftelt, dan kun je een aftellende klok downloaden: "Hoe lang nog? Nog zoveel dagen, zoveel uren, en zoveel minuten" Of inderdaad ook om te verzuchten in een schijnbare uitzichtloze situatie: "Aardbevingen in Groningen. Hoe lang nog?" Gelukkig neemt de landelijke politiek daar nu verantwoordelijkheid. Het uiten van de verzuchting "Hoe lang nog?", vindt weerklank en leidt tot een omslag. Uitzichtloos zuchten biedt zo perspectief. Als een vleugelslag van een vlinder die het weer kan veranderen.

De Psalmist uit zijn "hoe lang nog" omdat hij zich van God verlaten voelt: vergeten, alsof God zijn gezicht van hem heeft afgewend; hij wordt gekweld door zorgen, overstelpt door verdriet, maar ervaart God niet meer in zijn leven; ervaart hem als een afwezige, verborgen god. Ons leven in deze wereld wordt getekend door deze dubbelzinnigheid van de aan- en afwezigheid van God. Zoals de beroemde wiskundige Pascal reeds zei: "De natuur kent *volmaaktheden* om te laten zien dat zij Gods beeld is, en *gebreken* om te laten zien dat zij [de natuur] niet meer is dan zijn beeld ..." (*Gedachten*, #934). Ervaringen van het goede, aangename en perfecte (Paulus, Brief aan de Romeinen 12:2) wijzen ons naar God, ervaringen van het kwade, het vervelende en incomplete herinneren ons eraan dat de wereld niet zelf god is.

De grootste angst die de Psalmist in zijn klachten over het "hoe lang nog" bezighoudt, is de angst weg te zinken in doodsslaap: "Verlicht mijn ogen, dat ik niet in doodsslaap wegzink (LXX 12:4 φώτισον τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, μήποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον)."

Opvallend is hier het verband dat hij legt tussen slaap en dood: "Verlicht mijn ogen, dat ik niet in *doodsslaap* wegzink". De slaap lijkt op de dood, de dood is als wegzinken in een slaap, de doodsslaap. Deze gedachtenassociatie van slaap met de dood vinden we heel vaak. In het Oude Testament waar sterven ontslapen is, en ook bij de Grieken, vanaf Homerus. De dood is de bronzen slaap, de eeuwige slaap.

Als zodanig is de slaap natuurlijk een geweldig wonder, de tijd die wij 's nachts hebben voor de verwerking van onze ervaringen van overdag, een tijd van herstel; als we 80 worden hebben we 20 jaar van ons leven geslapen, en daardoor houden we het juist vol. Maar hier, in deze associatie van slaap met dood, gaat het om de negatieve kanten van de slaap, de overeenkomsten tussen slaap en dood. En je ziet het in de Griekse mythen. De

slaap, de god Hypnos, is de tweelingbroer van de dood. Hypnos en Thanatos, Slaap en Dood, kinderen van de Nacht. En de god Hypnos, de god van de slaap is in het programmaboekje afgebeeld.ⁱ Een indrukwekkend beeld van een bronzen beeld van de god Hypnos—vleugels ontspringen aan zijn slapen, en zijn haar valt in lokken en vlechten uiteen. Van de naam van deze god van de slaap, Hypnos, hebben wij ook het woord “hypnose” afgeleid. De slaap en de hypnose van de slaap, waardoor wij onder de invloed van de slaap en zijn droombeelden komen en deze (schijnbaar?) willoos ondergaan. In de Griekse en Romeinse verhalen wordt een troosteloos beeld geschapen van deze god, een god die verblijft in het schemerland, en de zon nooit ziet; hij woont in een afgelegen donkere bergvallei, waar het altijd stil is, geen geluid doordringt—behalve het ruisen van de rivier van de vergetelheid—, en waar klaprozen en kruiden groeien waarmee de god de slaapmiddelen maakt waarmee hij mensen, en soms ook goden, in slaap brengt (Ovidius, *Metamorfosen* 11.592 vv.), en vanwaar hij zijn kinderen Nachtmerrrie en Fantasie op pad stuurt. De slaap als het domein van illusie, angst en hypnose. Slaap en de dood, ze hebben een gelijkenis met elkaar.

Ze vormen ook het onderwerp van een van de beroemdste tragedies van Shakespeare, het toneelstuk *Romeo en Julia*, dat het tragische spel weergeeft van slaap en dood; van Julia die zich aan haar gedwongen huwelijk tracht te onttrekken door de schijndood van een doodsslaap, maar daarbij Romeo de dood indrijft, door een verschrikkelijk misverstand. De inktzwarte tragedie over de *duisternis* die het wint van het licht, de duisternis die het licht in haar macht heeft gekregen, zoals de laatste regels van het toneelstuk zeggen: “A glooming peace this morning with it brings; | The sun, for sorrow, will not show his head ...—Een sombere vrede brengt deze morgen met zich mee. De zon, uit verdriet, zal zich niet laten zien ...”

Slaap en dood—volgens de Psalmen, volgens de Griekse mythen, volgens Shakespeare doen ze aan elkaar denken. Geen wonder, dat de Psalmist uit alle macht bidt: “Verlicht mijn ogen, dat ik niet in doodsslaap wegzink.” En toch, juist deze gedachtenassociatie van slaap met de dood lijkt óók een diep, innerlijk voorgevoel tot uitdrukking te brengen, dat de dood het einde niet is. Hoewel men daarvoor geen eerdere ervaring of redenering heeft, voelen al deze schrijvers en dichters direct innerlijk aan dat de dood het einde niet kan zijn. De dood, het is uiteindelijk een slaap. En uit een slaap kun je terugkeren.

Als we deze Psalm 13 hier in deze kerk laten echoën, op de eerste zondag na Pasen, de eerste zondag na de opstanding van Christus uit de doden, mogen we zeggen: dit diepmenselijke voorgevoel dat de dood het einde niet is, is vervuld in de opstanding van Christus. En als we deze individuele psalm lezen vanuit zijn persoon, dan krijgt deze Psalm extra betekenis. Dan nemen de woorden van deze Psalm de klankkleur aan van Jezus zelf.

Ook hij voelde zich van God verlaten. Hij wás van God verlaten. Zoals de Britse schrijver Chesterton heeft betoogd, is het christendom de enige religie waarin God zelf atheïst werd, god zonder god, god verlaten van god.ⁱⁱ Reeds bij zijn menswording ontledigde hij zich van zijn eigen godheid om mens onder de mensen te worden (Paulus, Brief aan de Filippenzen 2:6-7).ⁱⁱⁱ En nogmaals gebeurt dat in de tuin van Gethsemane, direct voorafgaand aan zijn arrestatie. Zoals opnieuw Pascal zegt: “Jezus is in een tuin, en niet, zoals de eerste Adam, in een tuin der lusten, waar deze zichzelf en het hele mensdom in het verderf stortte, maar in een tuin van kwellingen, waar hij zichzelf en het hele mensdom gered heeft”, en dat terwijl

de leerlingen slapen (Pascal, *Gedachten* #919). En tenslotte is hij zonder god aan het kruis, wanneer hij het fameuze “Mijn God, mijn God, waarom hebt gij mij verlaten” bidt. God zet zichzelf op het spel, maar ook voor hem geldt de diepere, wonderlijke regel: wie zijn leven zal willen behouden zal het verliezen, maar wie zijn leven verliest, zal het behouden (Johannes 12:24-25). En zo zinkt Jezus, anders dan de Psalmist, wél weg in doodsslaap.

Maar bij hem blijkt dan ook dat de dood een slaap is, waaruit hij wordt opgewekt. In Christus komt het diepmenselijke gevoel dat de dood het einde niet is, tot vervulling. Maar nog meer dan dat. Daarmee kunnen we ook in geestelijk en moreel, ethisch opzicht uit al onze boze dromen en hypnoses die ons schijnbaar willeloos maken ontwakken. Zoals Paulus schrijft aan het centrum van het Romeinse rijk, in zijn brief aan de Romeinen, zoals we gelezen hebben:

U kent de huidige tijd: het moment is gekomen waarop u uit de slaap (uit de hypnose) moet ontwaken (ὥρα ἤδη ὑμᾶς ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι), want de redding is ons meer nabij dan toen we tot geloof kwamen. De nacht loopt ten einde, de dag nadert al. Laten we ons daarom ontdoen van de praktijken van de duisternis en ons omgorden met de wapens van het licht. (Romeinen 13:11-12)

Dat is goed nieuws—dat wij de energie van Christus’ opstandingskracht krijgen toebedeeld, waardoor we uit onze hypnoses en manipulaties kunnen ontwaken. Leven we niet allen in een omfloerste werkelijkheid? De één door psychische beperkingen, de ander door verstandelijke beperkingen, een ander weer door morele, ethische beperkingen, bedwelmd door het verlangen van ons ego, van onze macht, van ons plezier. Sommigen worden beperkt door ziekten, maar het geldt uiteindelijk voor ons allen, ziek of gezond: hoe zouden wij de hele werkelijkheid kunnen omvatten en doorgronden. “Hoe,” zegt Pascal, “zou het mogelijk zijn dat een deel het geheel begrijpt?” (*Gedachten* #199). Wij tasten allen nog in het duister, of op z’n best in de schemering. De werkelijkheid is voor ons zo vaak omfloerst, we kunnen er niet bij komen omdat we als door een waas gescheiden zijn van de werkelijkheid. Maar de energie van Christus bevrijdt ons uit onze slaap. En als we deze opstandingskracht nog niet ervaren, ook dan geldt dat we in het duister mogen, en kunnen vertrouwen op Gods liefde, zoals de Psalmist van Psalm 13 aangeeft in zijn slotregels waarin voor hem een nieuw inzicht zich baan breekt, dat God *toch* aanwezig is: “Ik vertrouw op uw liefde: mijn hart zal juichen omdat u redding brengt, ik zal zingen voor de HEER, hij heeft mij geholpen”.

Dan wordt de vraag “Hoe lang nog?” minder dwingend; wij leven in vertrouwen op Gods liefde, op het licht dat de duisternis overwint. De duisternis heeft het licht *niet* in haar macht gekregen (Johannes 1:5). “God lijkt wel diep verborgen in onze duisternis maar schenkt ons toch een morgen die vol van luister is ...” (NLB 445:4), zoals Jochen Klepper dichtte, in de Nederlandse vertaling van Schulte Nordholt. Klepper was een Duitse schrijver en journalist, getrouwd met een Joodse weduwe, en zij zijn samen met haar dochter omgekomen in 1942. Ondanks de inktzwarte schaduw van het Nazisme die over hen werd geworpen, wist hij dat de Nacht, de moeder van de slaap en van de dood, *niet* het laatste woord heeft.^{iv} In een meer letterlijke vertaling van het Duitse gedicht:

De nacht is ver gevorderd,
De dag niet meer ver weg.
Zo zij dan nu de lof gezongen
Op de heldere morgenster.
Ook wie de nacht wenend heeft doorgebracht,
Stemme nu vrolijk in met dit lied.
De morgenster beschijnt
Ook jouw angst en pijn.

Nog menig nacht zal vallen
Op het mensenleed, en op mensenschuld.
Maar nu reist met ons allen mee
De Ster van Gods genade.
Beglanst door zijn licht,
Houdt het donker jullie niet meer vast.
Van Gods aangezicht
Kwam jullie zijn redding tegemoet.^v

—AMEN.

Geurt Henk van Kooten, email: vankooten.gh@gmail.com

+++

GEBEDEN:

HEER ONZE GOD, wij danken u voor de Psalmen. De liederen die ons willen begeleiden op ons leven. De liederen waarin ons leven weerklank vindt, en andersom. De diepmenselijke angsten en vrezen, die we herkennen, en ook het gebed om de ervaring van uw aanwezigheid.

HOE LANG NOG?, zo kunnen we bidden in onze persoonlijke situaties. HOE LANG NOG? Laat ons niet in doodsslaap wegzinken. Laat ons niet in de hypnoses, de bedwelmingen van deze tijd wegzinken. Verlos ons van het boze. Zo bidden wij voor onszelf, en voor elkaar.

WIJ DANKEN U VOOR UW LIEFDE IN DE DUISTERNIS. Wij danken u voor uw licht dat ons begeleidt. Voor het licht dat u zelf bent, Christus, het *waarachtige* licht. Christus die met ons bent, in de morgen, en in de avond. Christus, nu, en tot in eeuwigheid.

WIJ DANKEN u vanavond ook voor het Martinikerkkoor, hun dirigente en de organiste. Zoals de Psalm van vanavond eindigt: “ik zal zingen voor de HEER, hij heeft mij geholpen”, zo mogen ook zij zingen, ons voorgaan en begeleiden. Wilt u hen verder inspireren. En laat ons aller leven een loflied zijn op u. – AMEN.

ⁱ Zie de on-line collectie van het British Museum,
http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=460419&partId=1 .

ⁱⁱ Cf. G.K. Chesterton, *Orthodoxie*: "... maar laat de atheïsten zelf een god uitkiezen. Ze zullen slechts één godheid vinden, die ooit hun verlatenheid kon uitdrukken; slechts één religie waarin God een moment lang zelf een atheïst scheen" (Kampen: Kok, 2001).

ⁱⁱⁱ Zie voor een uitwerking van deze "onlediging (kenōsis)" van God, mijn schets "Hoe goddelijk is Jezus? Hoge christologie, 'kenotische' christologie en engelchristologie", *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 65 (2011): 173-94. Desgewenst opvraagbaar per email, vankooten.gh@gmail.com.

^{iv} Zie Jochen Klepper, "Die Nacht ist vorgedrungen"; voor een analyse van het Duitse gedicht, zie <http://www.quatember.de/J1986/q86197.htm> . De Nederlandse vertaling van zijn dagboeken is bij Jongbloed verschenen: "Onder de schaduw van uw vleugels", alsook een bundel gezangen, "Het licht breekt door de wolken".

^v De eerste en vierde strofe van het vijf-strofige gedicht:

Die Nacht ist vorgedrungen,
der Tag ist nicht mehr fern.
So sei nun Lob gesungen
dem hellen Morgenstern.
Auch wer zur Nacht geweinet,
der stimme froh mit ein.
Der Morgenstern bescheinet
auch deine Angst und Pein.

Noch manche Nacht wird fallen
auf Menschenleid und -schuld.
Doch wandert nun mit allen
der Stern der Gotteshuld.
Beglänzt von seinem Lichte,
hält euch kein Dunkel mehr.
Von Gottes Angesichte
kam euch die Rettung her.